

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. Тараса ШЕВЧЕНКА**

На правах рукопису

ГБТМАНЦЕВ
Олександр Валентинович

**ГРОМАДЯНИ ЯК СТОРОНИ
У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
УКРАЇНИ**

Спеціальність: 12.00.03 — цивільне право; цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право.

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ — 1997

34

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00428287 (V)

КІЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ГЕТМАНЦЕВ

Олександр Валентинович

**ГРОМАДЯНИ ЯК СТОРОНИ
У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
УКРАЇНИ**

Спеціальність: 12.00.03 - цивільне право; цивільний процес;

сімейне право; міжнародне приватне

право

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата юридичних наук

Київ - 1997

AB 36.858

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі правосуддя Київського університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник - Штефан М.Й., академік Академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України.

Офіційні опоненти - Юрков Б.М., доктор юридичних наук, професор
Богдан Й.Г., кандидат юридичних наук, доцент

Провідна організація - Національна академія внутрішніх справ України

Захист дисертації відбудеться "25" Березня 1997 р.
о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.01.01.44 при Київському університеті імені Тараса Шевченка (252017, вул. Володимирська 60, юридичний факультет).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка (вул. Володимирська, 58).

Автореферат розісланий "13" "лютого" 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат юридичних наук,
доцент

Т.В.Боднар

Загальна характеристика роботи

Актуальність і ступінь дослідженості тематики дисертації.

Конституція України визначила широкі демократичні соціально-економічні права і свободи людини і громадянина та встановила гарантії їх реалізації і судового захисту.

Важливе значення в їх системі належить правосуддю, здійснюваного в порядку цивільного судочинства. Воно вважається найбільш універсальним і надійним. Про престиж цієї форми захисту свідчить історичний досвід людства, закріплений в міжнародно-правових актах. Стаття 8 "Загальної декларації прав людини" проголошує, що кожна людина має право на ефективне відновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй Конституцією чи Законом.

У відповідності з міжнародно-правовими документами можливості судового захисту прав в Україні постійно розширюються. Конституційне право громадян на судовий захист забезпечується цивільно-процесуальними правами кожної заінтересованої особи звернутись з вимогою до суду на порушення цивільної справи і брати участь в ній стороною.

Беручи участь у процесі стороною, громадянин буде мати можливість реалізувати процесуальні права і обов'язки та інші процесуальні засоби, закріплені ЦПК України за такими суб'єктами, і спрямовувати свою процесуальну діяльність на захист майнових і особистих немайнових прав. Це ставить завдання перед наукою цивільного процесуального права дослідити повноту їх правового регулювання і ефективність впливу на врегульовані цивільні процесуальні правовідносини, на досягнення зазначеної мети.

Динамічність соціально-економічних і політичних перетворень, що відбуваються на Україні і які проявляються в зміні соціальної структури суспільства і подальшої демократизації державних та громадських відносин,

вимагають істотних новел і змін в системі норм цивільного процесуального права.

Наукове дослідження участі громадян стороною у цивільному судочинстві надає можливість виявити прогалини цивільного процесуального законодавства і виробити теоретично обґрунтовані рекомендації до нового ЦПК, підготовка якого ведеться.

У теорії вітчизняного і зарубіжного цивільно-процесуального права дослідженню питань участі сторін у цивільному процесі приділяли значну увагу вчені: Т.Е. Абова, С.Н. Абрамов, С.В. Аносова, Й.Г. Богдан, М.А. Вікут, Н.А. Громошвіна, М.А. Гурвич, П.П. Заворотько, В.В. Комаров, А.Ф. Козлов, С.Ф. Клейнман, Л.М. Орлова, Є.Г. Пушкарь, П.І. Радченко, В.І. Тертишников, М.К. Треушніков, М.С. Шакарян, М.Й. Штефан, Я.Л. Штутін, Д.М. Чечот, Н.А. Чечена, В.Н. Щеглов, К.С. Юдельсон, Б.М. Юрков та ін. Але вони розглядалися при розробці більш загальних проблем і, як правило, на законодавстві та судовій практиці Російської Федерації без врахування особливостей правового регулювання участі сторін в цивільному процесі України. Виконані до прийняття Конституції України, вони не могли відобразити її положень і існуючі новели цивільно-процесуального законодавства. Численні питання цієї складної проблеми залишаються недостатньо з'ясованими, що не дає підстав вважати її дослідження вичерпним. У наявних роботах майже не враховуються окремі аспекти такої участі, зокрема, право громадян на участь стороною, його сутність та зміст; характерні риси цього суб'єктивного права; процесуальні права та обов'язки сторін як суб'єктів цивільно-процесуальних правовідносин, їх класифікація; особливості участі сторін у судовому виконанні та ін. Деякі теоретичні положення не відповідають сучасному рівню науки, вимагають уточнення та подальшого розвитку.

Вивчення практики свідчить про наявність неоднозначності в законодавчому закріпленні, теоретичному розумінні та імперичній інтерпретації деяких суттєвих питань участі сторін у цивільному процесі.

зокрема, при порушенні цивільних справ суб'єктами захисту прав інших осіб (ст.ст. 101, 118, 121 ЦПК), що викликає труднощі і помилки в діяльності судових органів при розгляді цивільних справ, які підривають авторитет правосуддя і стають підставою для скасування постановлених ними рішень.

Зазначені обставини підтверджують, що теоретична розробка участі громадян стороною в цивільному процесі має актуальне наукове і практичне значення.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дисертаційного дослідження є правове становище громадян як сторін у цивільному процесі України в суді першої інстанції.

Предметом дослідження є суб'єктивне цивільно-процесуальне право громадян на участь стороною у цивільному процесі і процесуальний порядок реалізації даного права.

Мета і основні завдання дослідження. Мета дисертації полягає у дослідженні проблем, пов'язаних з правом громадян на участь стороною у справі в суді першої інстанції, і в формулюванні на цій підставі пропозицій щодо вдосконалення цивільного процесуального законодавства та практики його застосування. В зв'язку з цим основними завданнями дисертаційного дослідження є:

- 1) розглянути правову природу участі громадян стороною у цивільному процесі;
- 2) дослідити право громадян на участь стороною у цивільному процесі як суб'єктивне цивільне процесуальне право і визначити його зміст;
- 3) визначити систему передумов реалізації громадянами права на участь стороною в процесі і розкрити їх зміст;
- 4) виявити специфіку процесуальних прав та обов'язків сторін як суб'єктів цивільно-процесуальних правовідносин;
- 5) виявити загальні особливості, притаманні певним групам процесуальних прав сторін, і дати їх класифікацію;
- 6) дослідити питання участі громадян стороною у стадії судового

виконання;

7) виділити особливості участі громадян стороною в процесі на відміну від сторін - юридичних осіб;

8) сформулювати пропозиції для удосконалення цивільно-процесуального законодавства в правовому регулюванні питань участі громадян у справі стороною і практики його застосування.

Методологія і джерела дослідження. Для вирішення поставлених завдань автор застосував такі наукові методи дослідження як: історичний, порівняльно-правовий, системний, логіко-юридичний, статистичний та ін.

Було здійснено аналіз необхідного законодавства України (цивільно-процесуального, цивільного, шлюбно-сімейного, трудового та ін.), а також окремих положень зарубіжного цивільно-процесуального законодавства. Вивчено і використано Постанови Пленуму Верховного Суду України, опрацьовано значну кількість необхідної наукової літератури з цивільно-процесуального права, з теорії держави і права, цивільного, адміністративного, трудового, кримінально-процесуального права.

У дисертації використані наслідки вивчення автором цивільних справ, розглянутих судами Чернівецької, Хмельницької, Івано-Франківської областей за 1993-1995 рр.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній вперше в Україні на рівні монографічного дослідження розглядаються проблемні питання, пов'язані з суб'єктивним цивільно-процесуальним правом громадян на участь стороною в цивільному процесі.

У рамках проведеного дослідження автор сформулював ряд нових положень, які виносяться на захист:

1) обґрунтовується правова природа участі громадян як сторін у цивільному процесі, яка характеризується наявністю між ними спору про право та необхідністю його вирішення у судовому порядку;

2) аргументується положення, що джерелом виникнення спору про право між сторонами є неадекватний розвиток матеріальних відносин між

цими особами;

3) робиться висновок, що право на участь громадян стороною у цивільному процесі є суб'єктивним цивільно-процесуальним правом, яке виникає у них до моменту порушення їх суб'єктивних майнових і особистих немайнових прав і до порушення цивільної справи в суді;

4) обґрунтовується положення, що право на участь стороною в цивільному процесі є складовим елементом конституційного права громадян на судовий захист;

5) аргументується необхідність законодавчого закріплення поняття сторін, позивача та відповідача, співучасті і представництва у цивільному процесі;

6) робиться висновок про тотожність процесуально-правового положення сторін у справах позовного провадження і заявника та заінтересованих осіб у справах, що виникають з адміністративно-правових відносин. На цій підставі обґрунтовується доцільність встановлення в Цивільному процесуальному кодексі України тільки двох видів провадження: позовного і окремого. Аргументується висновок про неможливість застосування правосуб'єктності сторін до осіб, які захищають свої права в окремому провадженні;

7) критично оцінюється загальноприйняте визначення передумов права на позов у цивільному судочинстві. Пропонується виділяти передумови реалізації права на участь стороною і процесуальний порядок реалізації цього права; визначаються система передумов і розкривається їх зміст;

8) наводяться аргументи про включення у майбутній ЦПК України положення, що незалежно від того, ким порушена справа, позивачем є особа, на захист прав якої порушено цивільний процес;

9) обґрунтовується положення, що громадянин займає процесуальне становище сторони у справі з моменту реалізації права на участь стороною та дотримання процесуального порядку реалізації даного права - тобто

з порушенням справи в суді.

10) робиться висновок, що "охоронюваний законом інтерес" особи (громадянина) не є підставою для звернення громадянина за судовим захистом, оскільки суб'єктивні права громадянина є формою прояву і реалізації сформованих інтересів особи;

Практична значимість роботи. Практична значимість висновків і пропозицій, які містяться у дисертації, полягає в тому, що вони можуть бути використані:

1) у законодавчій діяльності - для подальшого удосконалення цивільно-процесуального законодавства України і враховані в процесі розробки проекту нового ЦПК України;

2) у правозастосовчій діяльності - при визначенні сторін у конкретній справі;

3) у правозахисній діяльності — у правовому застосуванні засобів захисту до дійсних суб'єктів прав та обов'язків у спірних правовідносинах;

4) у навчальному процесі - при викладанні курсу цивільно-процесуального права у вищих юридичних навчальних закладах, а також при підготовці відповідних розділів підручників і навчальних посібників.

Частина сформульованих положень носить дискусійний характер і може бути базою для подальшого наукового дослідження проблем, пов'язаних з правом громадян на участь у цивільному процесі стороною.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та висновки дисертації знайшли відображення у публікаціях автора, а також обговорювалися на засіданнях кафедри правосуддя юридичного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка і кафедри цивільного права і цивільного процесу юридичного факультету Чернівецького університету імені Юрія Федьковича.

Апробацію рекомендацій щодо практики застосування цивільного процесуального законодавства при вирішенні питань, пов'язаних з участю громадян у процесі стороною, здійснено в районних судах м.Чернівці.

Структура дисертації визначається метою та завданнями дослідження і складається із вступу, трьох глав, які охоплюють дев'ять параграфів, із висновку, і списку використаної літератури.

ЗМІСТ РОБОТИ

В главі I — “Сторони як основні суб’єкти цивільного процесу України” — досліджується правова природа участі громадян стороною, розглядається право на участь стороною як суб’єктивне цивільно-процесуальне право громадян, передумови і порядок його реалізації.

У параграфі I — “Правова природа участі громадян стороною в цивільному процесі України” — визначається понятійна категорія сторін, позивача і відповідача в цивільному процесі, виділяються їх характерні ознаки, визначається мета участі сторін в процесі.

Розглядаючи існуючі в процесуальній літературі погляди щодо правової природи участі сторін в цивільному процесі, у дисертації наголошується на необхідності враховування не лише матеріальних, а й процесуальних аспектів. На погляд дисертанта, характерною ознакою сторін є наявність спору про право між ними. Спір про право характеризує саме такий стан відносин, коли між особами існують певні розбіжності з приводу змісту і обсягу прав та обов’язків, здійснення яких є неможливим без судового втручання.

Стверджується, що спір про право може виникнути як між особами, які є суб’єктами матеріальних відносин (цивільних, трудових, сімейних тощо), так і між особами, які не є учасниками матеріальних відносин, але які вважають себе такими, тобто неналежними сторонами.

Робиться висновок, що захист своїх суб’єктивних прав становить мету участі сторін у справі, і саме участь громадян у процесі спрямована на досягнення цієї мети.

В дисертації обґрунтовується положення, що “охоронюваний

законом інтерес” особи не є підставою для звернення громадянина за судовим захистом, оскільки суб’єктивні права особи є формою прояву і реалізації сформованих інтересів особи. Якщо в сфері матеріальних суб’єктивних прав, закріплених в законодавстві України, відбуваються негативні зміни, то особа вважає себе володарем порушеного чи оспорюваного права, в якому втілюється цей інтерес. Порушення інтересу не завжди може привести до порушення суб’єктивного права, тоді як порушення суб’єктивного права неминуче веде до порушення інтересу особи. Автор не поділяє існуючого в цивільно-процесуальній літературі положення, що у справах окремого провадження суд забезпечує юридичні інтереси особи. На думку дисертанта, у таких справах діяльність суду спрямована на захист суб’єктивних прав шляхом встановлення юридичних фактів, які самі по собі усувають перешкоди у здійсненні цих прав.

Аналізуючи сформульовані в процесуальній літературі поняття сторін, автор робить висновок про доцільність законодавчого закріплення визначення сторін, позивача та відповідача і пропонує конкретні формулювання. Сторони — це особи (громадяни, організації), між якими виник спір про право, що становить предмет судового розгляду і вирішення в порядку позовного провадження.

Сторонами у процесі є позивач та відповідач. Позивач — це особа, на захист порушеного чи оспорюваного права якої розпочато цивільний процес. Відповідач — це особа, яка по заявленій у позовній заяві вимозі притягається через суд до участі в процесі як зобов’язана особа.

Дисертант підтримує позицію тих авторів, які зазначають про необхідність поширення поняття сторін на осіб (заявника, заінтересованих осіб), які беруть участь у справах з адміністративно-правових відносин. У роботі стверджується, що у цих справах наявний спір про право, тому і є сторони, як суб’єкти цього спору, і за процесуальним становищем вони не відрізняються від позивача та відповідача у позовному провадженні. Застосування поняття сторін до заявника і заінтересованих осіб у справах

окремого провадження, на думку дисертанта, є неможливим через відсутність між ними спору про право.

Особливістю участі громадян в процесі є те, що у деяких справах, які виникають із трудових, цивільних, житлових та інших правовідносин, незалежно від того ким порушена справа, позивачем є громадянин, на захист прав якого порушено цивільний процес.

На підставі аналізу цивільно-процесуального законодавства автор виділяє такі ознаки сторін в цивільному процесі: а) це основні та обов'язкові суб'єкти цивільного процесу у справах позовного провадження і у справах, що виникають із адміністративно-правових відносин; б) це особи, між якими виник спір про право, що є предметом судового розгляду і вирішення; в) це особи, які беруть участь в цивільному процесі з метою захисту своїх суб'єктивних прав; г) це суб'єкти процесуальної діяльності, яка забезпечується наділенням їх широким комплексом процесуальних прав та обов'язків, необхідних для виконання ними своїх процесуальних функцій; д) з приводу цивільної справи сторін постановляється судові рішення і на них поширюються всі його правові наслідки; е) вони несуть судові витрати; є) їх правосуб'єктність допускає правонаступництво.

У параграфі 2 — "Право громадян на участь стороною у цивільному процесі як суб'єктивне цивільно-процесуальне право" — розглядається поняття права на участь стороною, аналізується його сутність і зміст, співвідношення із спірним матеріальним правом.

Розкриття сутності та змісту права громадян на участь стороною в цивільному процесі здійснюється на основі аналізу процесу його виникнення та розвитку і розглядається автором як форма реалізації права громадян на судовий захист. Виходячи з того, що право на судовий захист включає як можливість звернення за судовим захистом, так і можливість виконання діяльності у якості суб'єкта цивільно-процесуальних відносин — сторони, робиться висновок, що право громадян на участь стороною є складовою частиною права на судовий захист.

Право на участь стороною є суб'єктивним правом особи і передбачає можливість для неї перебувати в такому цивільно-процесуальному положенні, здійснювати процесуальні права та обов'язки сторони у цивільно-процесуальних правовідносинах і в необхідних випадках звернутися до держави з метою усунення перешкод в їх реалізації. Цим правом держава наділяє всіх своїх громадян, і воно існує поза конкретними цивільно-процесуальними правовідносинами, виникає у них з моменту народження.

Автор не поділяє висловленої в процесуальній літературі думки, що право на звернення за судовим захистом і відповідно право на участь стороною є складовими частинами правоздатності. Як суб'єктивне право, право на участь стороною в цивільному процесі поняття більш ширше ніж правоздатність, тому що включає в себе як право бути суб'єктом правовідносин— стороною, так і права сторін, як суб'єктів цивільно-процесуальних правовідносин. Цивільно-процесуальна правоздатність є підставою для набуття особою процесуальних прав та обов'язків сторони як суб'єкта цивільно-процесуальних правовідносин.

В дисертації робиться висновок, що право на участь стороною виникає безпосередньо із норм цивільно-процесуального права і це право реалізується шляхом вступу в процес позивачем чи відповідачем. Цьому праву громадян кореспондує обов'язок суду допустити їх до участі у справі в якості таких суб'єктів.

Досліджуючи співвідношення права на участь стороною із суб'єктивним матеріальним правом, в дисертації підтримується і додатково аргументується позиція тих авторів, які вважають, що право на участь стороною має матеріальну основу, але не є елементом суб'єктивного матеріального права — права на захист. Це самостійне за своїм змістом і характером право і воно належить до процесуального інституту.

У параграфі 3 — “Реалізація права громадян на участь стороною у цивільному процесі України” — аналізується зміст та характер передумов

реалізації даного права в цивільному судочинстві.

В дисертації підкреслюється, що реалізація права громадян на участь стороною в цивільному процесі можлива при наявності передбачених у цивільно-процесуальному законодавстві передумов — юридичних фактів, наявність чи відсутність яких дає можливість для громадянина вступити в процес у якості позивача чи відповідача. Автором при цьому наголошується, що на перше місце повинен бути поставлений суб'єкт права, оскільки законодавство створює саме для нього процесуальну можливість захистити своє суб'єктивне право шляхом участі стороною у справі. Тому передумови права на пред'явлення позову є не передумовами на набуття права на участь громадянина стороною у справі, а як передумови реалізації права на участь стороною в процесі. Реалізація права на участь стороною дає можливість особі реалізувати і право на позов. Щоб громадянин зміг реалізувати право на участь стороною, необхідні:

- наявність (відсутність) обставин процесуально-правового характеру, які у сукупності складають передумови реалізації право на участь стороною в процесі;

- наявність обставин процесуально-правового характеру, які визначають належний процесуальний порядок реалізації цього права.

В дисертації критично аналізуються положення тих авторів, які виділяють такі передумови, як наявність правового характеру вимог сторін, юридичний інтерес (заінтересованість сторони). Дисертант вважає, що вирішення питання про те, чи є вимога правовою, з'ясовуються лише в процесі судового розгляду справи по суті. Крім того, шляхом зміни в позовному спорі може змінитися сутність вимог — з неправових вони можуть стати правовими.

Відносно юридичного інтересу в роботі зазначається, що інтерес, як очікувана вигода, є потребою у захисті суб'єктивного права, а формою задоволення його є акт суду (ухвала, рішення). Тому інтерес (заінтересованість) передбачається, його не треба визначати як окрему

передумову.

В главі 2 — “Процесуально-правове становище громадян як сторін у стадії судового розгляду” — розглядається поняття процесуальних прав та обов'язків сторін як суб'єктів цивільно-процесуальних правовідносин, а також проводиться їх класифікація на види.

В параграфі 1 — “Поняття і класифікація процесуальних прав та обов'язків сторін як суб'єктів цивільно-процесуальних правовідносин” — відзначається, що формою здійснення сторонами наданих їм процесуальним законодавством прав та обов'язків виступають цивільно-процесуальні правовідносини, без яких неможливо реалізувати правосуб'єктність сторін.

Обґрунтовується, що цивільно-процесуальні права та обов'язки сторін виступають основою для їх процесуальної діяльності. Саме вони визначають сторонам зміст процесуальних дій, які вони вправі або зобов'язані здійснювати. На думку автора, сторони реалізують процесуальні права при умовах: коли ці права здатні задовільнити певні потреби особи; коли надана правом можливість співпадає з необхідністю для особи реалізувати таку можливість у своїй поведінці; вибір того чи іншого варіанту поведінки, визначеної нормою права, залежить від передбачуваних негативних чи позитивних наслідків такої поведінки; реалізація суб'єктивних прав повинна здійснюватися добровільно.

Дисертантом пропонується таке визначення цивільно-процесуальних прав та обов'язків сторін: суб'єктивне цивільно-процесуальне право сторони — це передбачені і забезпечені нормами цивільного процесуального права межі можливої поведінки суб'єктів цивільно-процесуальних відносин, а також можливість вимагати відповідної поведінки від зобов'язаної особи і в разі потреби звернутися до процесуальних засобів захисту. Суб'єктивний цивільно-процесуальний обов'язок - це встановлена нормами цивільно-процесуального права необхідна поведінка суб'єкта цивільно-процесуальних відносин.

У дисертації розглядається система цивільно-процесуальних прав

та обов'язків, та здійснюється їх класифікація на види. Обґрунтовується можливість класифікації цивільних процесуальних прав сторін за суб'єктною належністю на загальні (мають позивач і відповідач) і індивідуальні (належать або позивачу, або відповідачу).

В залежності від принципів цивільно-процесуального права, до змісту яких вони входять — на процесуальні права, які характеризують диспозитивність і процесуальні права, які характеризують змагальність цивільного процесу.

За змістом і характером спрямованості процесуальні права сторін поділяються на права, які пов'язані з конституційним правом на судовий захист (право на участь стороною; право на позов; право на оскарження рішення, ухвал суду та інші), і права сторін як суб'єктів цивільно-процесуальних правовідносин (права, здійснення яких направлені на зміни в позовному спорі; права, пов'язані з участю сторін у судовому засіданні та у виконанні судом окремих процесуальних дій; права, які пов'язані з доказовою діяльністю; права, які здійснюються в стадії судового виконання).

В залежності від змісту процесуальні обов'язки сторін поділяються на загальні та спеціальні.

У параграфі 2 — “Процесуальні права сторін, здійснення яких направлені на зміни в позовному спорі” — надають можливість сторонам: позивачу змінити підстави або предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог, відмовитись від позову. Відповідачу повністю або частково визнати позов, не визнати позов, пред'явити зустрічний позов. Сторонам укласти мирову угоду. Процесуальні права зазначеної групи складають основу принципу диспозитивності. Диспозитивність у реалізації цих прав допускається при умові, що вони не суперечать закону і не порушують прав інших осіб. При цьому підкреслюється, що права на зміну позову гарантують захист матеріальних прав сторін, оскільки сприяють усуненню помилок при його пред'явленні.

У дисертації підкреслюється, що необхідність змінити підставу позову виникає тоді, коли встановлюється невідповідність між фактами, що обґрунтовують позивні вимоги і обставинами, відповідно до яких такі вимоги можуть бути задоволені. Такі зміни можливі лише в рамках спірних правовідносин сторін. Зміна підстави позову включає введення до нього таких юридичних фактів, які так впливають на неї, що вона стає відмінною від тієї, що була визначена спочатку. Тому доповнення, включення деяких фактів до підстави позову автором розглядається як її уточнення чи конкретизація, що у свою чергу не викликає зміну підстави позову. Обґрунтовується можливість включення до підстав позову фактів, які виникли після пред'явлення позову.

Досліджуючи умови зміни предмета позову, в роботі зазначається, що це відбувається тоді, коли замість первинних вимог будуть заявлені нові, але в межах спірних правовідносин сторін. Уточнення, доповнення предмету позову не веде до його зміни. Зміна предмету позову можлива лише коли змінюється його якісний зміст, а не кількісний.

В дисертації зроблено також характеристика таких процесуальних прав як відмова від позову, визнання позову, збільшення або зменшення позовних вимог укладення мирової угоди.

Обґрунтовується положення про можливість укладення мирової угоди між сторонами і в стадії підготовки справи до судового розгляду та про доцільність вирішення цього питання в законодавчому порядку.

В дисертації розглядається значення цих прав в процесі діяльності сторін як необхідних гарантій захисту їх суб'єктивних майнових і особистих немайнових прав.

В параграфі 3 — “Процесуальні права сторін пов'язані з участю в судовому засіданні та у виконанні судом окремих процесуальних дій”, — до процесуальних прав даної групи включаються права сторін: знати про час, день і місце розгляду справи чи вчинення судом окремих процесуальних дій; брати участь у справі особисто або через представника;

знати склад суду; заявляти відводи; отримати роз'яснення своїх прав і обов'язків, заявляти клопотання про забезпечення позову; про залучення співучасників та ін.

У роботі зазначається, що на відміну від юридичних осіб реалізація права на участь в цивільному процесі стороною може здійснюватися громадянами як особисто, так і через представника, який діє на підставі закону, договору, статуту, або адміністративного акту. Аналізуються форми судового представництва та розкривається їх значення у захисті прав сторін. Розглядаються умови допуску судом представника і його повноваження по справі. Пропонується понятійне визначення представництва як відносин, в силу яких одна особа (представник) зобов'язується законом, угодою, статутом, адміністративним чи судовим актом, здійснювати процесуальні дії в суді для захисту прав і свобод особи, яку він представляє, в межах наданих повноважень.

Враховуючи некомпетентність і юридичну необізнаність громадян, які беруть участь стороною, автор пропонує надати їм можливість давати свої пояснення у присутності представника-адвоката, через представника-адвоката без особистої присутності при наявності довіреності і права на відмову давати пояснення, якщо представник-адвокат не присутній. Це була б важлива гарантія, яка забезпечувала б захист прав сторін в провадженні суду першої інстанції.

У виконанні завдань цивільного судочинства у захисті прав сторін велике значення відіграє реалізація ними права на залучення у справу співучасників. Їх участь сприяє встановленню істини у справі, оскільки дані особи зацікавлені в наслідках вирішення справи і їх діяльність спрямовується на з'ясування всіх її обставин. Для усунення спірних положень процесуальної співучасті пропонується законодавче закріплення поняття та підстав співучасті, які і розглядаються в роботі.

Активна процесуальна діяльність сторін в цивільному судочинстві в роботі ставиться в залежність не лише від обсягу процесуальних прав та

обов'язків, а й від знання ними їх змісту. Сторони вправі вимагати від суду пояснення змісту належних їм процесуальних та матеріальних прав і наслідків їх реалізації.

На матеріалах судової практики робиться висновок про необхідність розширення технічних засобів, за допомогою яких здійснюється повідомлення сторін (інших учасників процесу) про день, місце і час розгляду цивільної справи.

Розглядаючи право сторін порушити клопотання про забезпечення позову, в дисертації зазначається, що відносно громадян, які беруть участь протилежною стороною, може бути застосований будь-який із зазначених в законі способів забезпечення, на відміну від юридичних осіб. Особливістю участі громадян стороною є те, що у деяких випадках, передбачених в законі, суддя з власної ініціативи може вирішити питання про забезпечення позову.

Автором розглядаються і інші процесуальні права громадян, які беруть участь стороною, їх зміст та особливості реалізації.

У параграфі 4 — “Процесуальні права сторін, які пов’язані з доказовою діяльністю” — проаналізовані права сторін як суб’єктів доказової діяльності. Процесуальні права даної групи складають основу принципу змагальності і забезпечують активну доказову діяльність сторін в цивільному процесі, спрямовану на встановлення об’єктивної істини у справі. До них у дисертації відносяться: право подавати докази і брати участь в їх дослідженні, давати письмові та усні пояснення судові, подавати свої доводи, міркування та заперечення, заявляти клопотання про забезпечення доказів, про виклик свідків, витребування та огляд письмових та речових доказів, подавати додаткові докази, та ін. В роботі розкривається їх зміст та процесуальний порядок реалізації.

Підкреслюється, що зазначені права можуть бути реалізовані повністю або частково в процесі доказової діяльності сторін і це зумовлено тим, що обов’язок доказування у цивільному процесі покладено на сторони.

Розглядаючи такий важливий засіб доказування як пояснення сторін, автор розкриває його значення і робить висновок, що ця діяльність сторін залежить від їх власного волевиявлення і примусити до такої поведінки їх ніхто не в праві. В роботі розкриваються гарантії, які забезпечують реалізацію цього права, види пояснень, а також виділяються вимоги, яким повинні відповідати пояснення сторін.

Активна доказова діяльність сторін в дисертації ставиться в залежність від реалізації ними права на подання доказів з дотриманням правил належності доказів і допустимості засобів доказування і взяття участі в дослідженні всіх доказів у справі.

Обґрунтовується пропозиція про розширення складу засобів доказування, якими можуть скористатися сторони, зокрема матеріалами, отриманими за допомогою електронно-обчислювальної техніки, звуко- і відеозапису.

У дисертації проаналізовані інші права сторін цієї групи.

Глава 3 — “Процесуально-правове становище громадян як сторін у стадії судового виконання” — присвячена праву громадян, які брали участь стороною у справі, порушити судове виконання і їх процесуально-правовому становищу в цій стадії.

У параграфі 1 — “Право громадян на порушення судового виконання і процесуальний порядок його реалізації” — на підставі аналізу діючого цивільного процесуального законодавства дається визначення стягувача і боржника у судовому виконанні. Зазначається, що волевиявлення стягувача на порушення процесу виконання проявляється у двох аспектах: пред’явлення вимоги про порушення судового виконання і про вступ стороною в судове виконання.

Характеризуючи процесуальний порядок реалізації права громадян на участь стороною в судовому виконанні, в роботі виділяються підстави і умови такої участі, та розкривається їх зміст.

У роботі обґрунтовується необхідність письмової форми заяви про

порушення судового виконання у випадках, коли вимоги звернені до органу судового виконання не співпадають із змістом виконавчого документу або викликаються необхідністю пред'явлення додаткових вимог, зокрема, стягнення заборгованості.

Як особливість порушення судового виконання на користь громадян, які беруть участь стягувачем, розглядаються правила, за якими виконавчі листи у справах про стягнення аліментів, про відшкодування збитків, заподіяних злочином, про відшкодування шкоди заподіяної каліцтвом чи іншим пошкодженням здоров'я або втратою годувальника та ін., передаються судом безпосередньо судовому виконавцеві для виконання.

В дисертації зроблено аналіз питань реалізації права громадян на вступ стороною у судове виконання і пропонується ряд положень, спрямованих на удосконалення цивільно-процесуального регулювання цієї діяльності.

У параграфі 2 — “Процесуально-правове становище громадян як сторін у процесі судового виконання” — розглядається сукупність процесуальних прав та обов'язків, наданих їм для здійснення необхідних процесуальних дій та захисту своїх прав у цій стадії.

Характеризуючи право сторін заявляти відвод судовому виконавцеві, в роботі його реалізація ставиться у залежність від наявності нормативно-визначених підстав і обґрунтовується, що цим правом сторони можуть скористатися лише протягом строку, встановленого для добровільного виконання рішення боржником, та пропонується це положення закріпити в законодавчому порядку.

В роботі показано значення добровільного виконання і, на погляд дисертанта, повинно бути основним способом виконання рішень, ухвал суду. У зв'язку з цим пропонується надати можливість боржнику самостійно реалізувати описане майно, але підконтролем судового виконавця, обратн вид і форму реалізації описаного майна, та інші. Доцільно встановити

порядок продажу з публічних торгів окрім будинків, також іншого цінного майна, яке належить боржнику (транспортних засобів, творів мистецтва тощо). Цим самим будуть більш ефективно захищатися права не лише боржника, а й стягувача, оскільки прискорюється процес реалізації майна, і можливо за підвищеною ціною.

Гарантією, яка забезпечить, на погляд автора, захист прав сторін, є їх право на одержання інформації про порушення судового виконання і про участь у ньому стороною, про права та обов'язки сторін, про хід судового виконання, про час та місце переоцінки майна боржника. Такою гарантією повинен бути також закріпленний в законі обов'язок судового виконавця надіслати про це повідомлення стягувачу і боржнику.

Зупинення виконання в роботі розглядається як процесуальний засіб охорони прав боржника і обґрунтовується пропозиція про необхідність виділення, як окремої підстави зупинення судового виконання, коли стягувач втратить процесуальну дієздатність, до моменту вступу у виконавче провадження його законного представника.

У дисертації розглядаються права стягувача на відмову від примусового виконання, зменшення розміру стягнення, надання відстрочки та розстрочки виконання, розкриваються їх особливості, умови та порядок їх реалізації, вносяться пропозиції на удосконалення їх правового регулювання.

На підставі аналізу права стягувача надати боржникові відстрочку або розстрочку робиться висновок, що реалізація даного права може здійснюватися стягувачем за власною ініціативою і згоди суду на це не потрібно. При цьому слід законодавчо закріпити обов'язок стягувача повідомити судового виконавця про реалізацію даного права.

До процесуальних гарантій, які захищають права осіб порушених в процесі судового виконання, автор відносить: оскарження дій судового виконавця, виключення майна з опису, поворот виконання. В дисертації розкривається їх зміст, умови і механізм застосування.

Завершується дисертація висновками і сформульованими пропозиціями, спрямованими на вдосконалення цивільного процесуального регулювання участі сторін у цивільному судочинстві.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях автора:

1. Про деякі питання пред'явлення письмових доказів у справах про поновлення на роботі. // Науково-практична конференція (Чернівці, 29-30 квітня 1994 року / Доповіді та виступи) - Чернівці, 1994. - 0,2 д.а.

2. Деякі спірні питання про поняття сторони у цивільному процесі України // Збірник наукових праць юридичного факультету Чернівецького університету ім. Ю. Федьковича "Ерліхівський збірник". Вип. 1. - Чернівці, 1994. - 0,3 д.а.

3. Цивільно-процесуальна правоздатність як передумова реалізації права на позов // Проблеми викладання цивілістичних дисциплін в університетах і юридичних вузах України. Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції. - Івано-Франківськ, 1995. - 0,2 д.а.

3. Деякі теоретичні аспекти поняття належної і неналежної сторони у цивільному процесі України // Збірник наукових праць юридичного факультету Чернівецького університету ім. Ю. Федьковича "Ерліхівський збірник". Вип. 2. - Чернівці, 1995. - 0,5 д.а.

4. Повноваження сторін по викладанню зауважень у судовому рішенні і в протоколі судового засідання // Науковий вісник Чернівецького університету ім. Ю. Федьковича. Вип. 1. - Чернівці, 1996. - 0,7 д.а.

- 1) Гетманцев А.В. Граждане как стороны в гражданском процессе Украины.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 - гражданское право; гражданский процесс; семейное право; международное частное право, Киевский университет имени Тараса Шевченко, 1996.

Рассматривается право граждан на участие в качестве стороны в гражданском процессе как субъективное гражданское процессуальное право. Определяется система предпосылок реализации права на участие в процессе стороной.

Исследуются особенности процессуальных прав и обязанностей сторон как субъектов гражданских процессуальных правоотношений, осуществляется их классификация на виды.

- 2) Oleksander V. Hetmantsev The Citizens as sides in the civil processes of Ukraina

Dissertation for the competition for an academic degree of a candidate of jurisprudence on speciality 12.00.03 - Civil law; civil process; matrimonial and international private law, Kyiv University named after Taras Shevchenko, 1996.

The right of citizens to take part in the court as the side in civil process has been considered as adjective subjective law. The system of the realization of the side's right to take part in the court has been determined.

The peculiarities of the process rights and duties of the sides as the subjects of the civil and process relationship have been considered and their classification according to the types has been given.

Ключові слова: сторони, позивач, відповідач, суб'єктивні цивільно-процесуальні права та обов'язки.

Київський університет імені Тараса Шевченка

ГЕТМАНЦЕВ Олександр Валентинович

ГРОМАДЯНИ ЯК СТОРОНИ

У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Автореферат дисертації за здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Здано до складання 09.01.97. Підписано до друку 09.01.97. Формат 60x84/16.
Папір офсетний № 1. Друк офсетний. Комп'ютерний набір і верстка. Умов.
друк. арк. 1,39. Умов. фарб. відб. 1,39. Тираж 120 прим. Зам. 34. Районна
друкарня. 275400, м. Сторожинець, вул. Кобилянської, 7.

306138

1123222

AB 36.858